

şiiirleri bulunduğunu söyler (*A'lâmü'n-nü-belâ*, XV, 33). Bu husus *el-Lü'lü'yyât*'ın çeşitli bölümlerinde göze çarpmaktadır (meselâ bk. Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 4801, vr. 172^a, 176^a, 208^a, 256^b).

Eserleri. 1. *Kitâbü's-Şu'â'*. Fıkıhla ilgili bir eser olup günümüze intikal etmemiştir. Müellifin namaz içinde elleri yukarı kaldırmanın hükmüne dair Ebû Hanîfe'den yaptığı rivayet bu kitapta yer almaktadır. 2. *Kitâb fi fazlı sübhânellâh*. Fuat Sezgin Viyana'da bulunan bir nüshasından söz etmektedir (GAS, I, 602). 3. *el-Lü'lü'yyât*. Kardeşlik, tevazu, adalet, kin ve buğzdan uzak durma, zikir, ihlâs, cihad, iyiliği emredip kötülükten sakındırma, murakabe, tövbe ve pişmanlık gibi elli dolayında ahlâkî-tasavvufî konuyu ele alan bir eserdir. Konular genellikle hadisler, İslâm ve tasavvuf büyüklerinin sözleri ve bazı ibretli hikâyelerle işlenmiş, zaman zaman şiiirlere de yer verilmiştir. Büyük ilgi gördüğü anlaşılan, Sem'ânî'nin Rey'de hocası Ebû'n-Necîb el-Hammâmî'den dinlediğini söylediği eserin (*et-Taḥbîr*, I, 309) bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (Ayasofya, nr. 4801, vr. 165^a-264^b). Kitabın kısaltılmış bazı bölümlerinin bulunduğu eksik bir nüshası da aynı kütüphanede mevcuttur (Esad Efendi, nr. 1695, vr. 257^b-260^b). Eserin Ali b. İsâ b. Muhammed en-Nesefî tarafından ihtisar edilen müellif nüshasının Kahire'de bulunduğu zikredilmektedir (Sezgin, I, 602). 4. *er-Red 'ale'l-bida'*. *er-Red 'alâ ehli'l-bida' ve'l-ehvâ'* adıyla da kaydedilen eser "yetmiş üç fırka" rivayeti esas alınarak hazırlanmıştır. Ana fırkalar Harûriyye, Revâfız, Kaderiyye, Cebriyye, Cehmiyye ve Mürcie diye altıya ayrılmış, her fırkanın on iki kolu verilerek sayı yetmiş ikiye, kurtuluşa erecek "cemat" grubuyla yetmiş üçe tamamlanmıştır. Doğu Hanefî -Mâtürîdî fırka geleneğinin zamanımıza ulaşan en eski çalışması olması bakımından ayrı bir önem taşıyan eser orijinal bilgiler içermektedir. Marie Bernand tarafından uzun bir girişle yayımlanan eser ("Le Kitâb al-radd 'alâ'l-bida' D'Abû Muḥîf Makḥûl al-Nasafî", *Aİsl.*, XVI [1980], s. 8-126) müellifin kelâm düşünceleri hakkında önemli ip uçları vermiş ve daha sonra yazılan bazı eserlere kaynaklık etmiştir (geniş bilgi için bk. Lewinstein, s. 93-118).

BİBLİYOGRAFYA :

Mekhûl b. Fazl en-Nesefî, *er-Red 'alâ ehli'l-bida' ve'l-ehvâ'i'd-dâletü'l-muḍille* (nşr. M. Bernand, *Aİsl.*, XVI [1980] içinde), s. 54, 62-69; a.mlf., *el-Lü'lü'yyât*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 4801, vr. 165^a, 172^a, 176^a, 208^a, 256^b; Ebû'l-Yüsr el-Pezdevî, *Uşûlü'd-din* (nşr. H. P. Linss), Kahire

1383/1963, s. 241; Abdülkerîm b. Muhammed es-Sem'ânî, *et-Taḥbîr fi'l-mu'cemi'l-kebîr* (nşr. Münîre Nâcî Sâlim), Bağdad 1395/1975, I, 309; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XV, 33; a.mlf., *Târîḥu'l-İslâm: sene 301-302*, s. 573; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muḍiyye*, III, 498-499; *Keşfü'z-ẓunûn*, II, 1430, 1571; İbnü'l-Gazzî, *Divânü'l-İslâm* (nşr. Seyyid Kesrevî Hasan), Beyrut 1411/1990, IV, 123; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 216-217; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 293, 357-358; *Hediyetü'l-ârifîn*, II, 470; Kehmâle, *Mu'cemü'l-mu'ellifîn*, XII, 319; Sezgin, *GAS*, I, 601-602; U. Rudolph, *al-Mâtürîdî und die Sunnitische Theologie in Samarkand*, Leiden 1997, s. 88-105; Sönmez Kutlu, *Türkler'in İslamlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri*, Ankara 2002, s. 263-266; W. F. Madelung, "Maturidîliğin Yayılışı ve Türkler" (trc. Muzaffer Tan), *İmam Mâtürîdî ve Maturidilik* (haz. Sönmez Kutlu), Ankara 2003, s. 320-321; K. Lewinstein, "Doğu Hanefî Fırak Geleneği Üzerine Mülâhazalar" (trc. Sönmez Kutlu), a.e., s. 93-118.

İLYAS ÜZÜM

NESEFÎ, Necmeddin

(نجم الدين السفي)

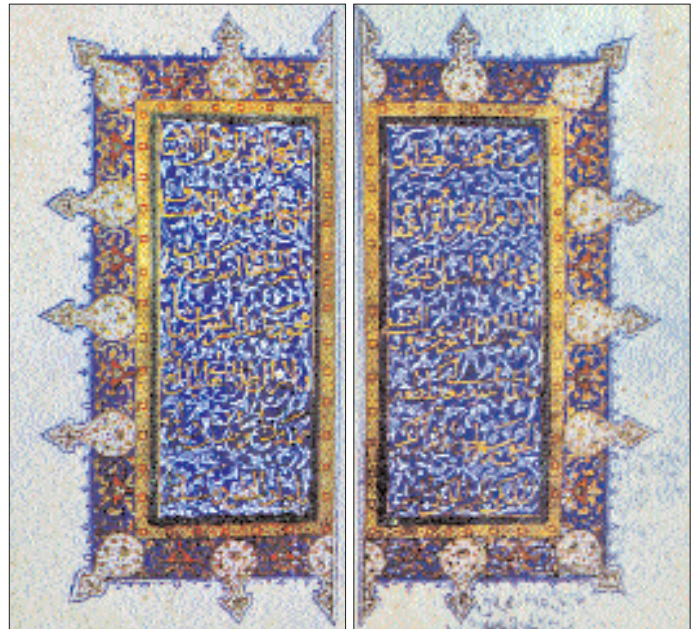
Ebû Hafs Necmüddin Ömer
b. Muhammed
b. Ahmed en-Nesefî es-Semerkandî
(ö. 537/1142)

Hanefî fakihî,
muhaddis, müfessir, kelâmci.

461 (1068-69) yılında Buhara yakınlarındaki Nesef (Nahşeb) şehrinde doğdu. İlk tahsilini burada yaptı. Çok sayıda hocadan ders aldığı, 550 üstattan hadis naklettiği ve haklarında *Ta'dâdü şüyûḥi* 'Ömer adıyla bir eser yazdığı kaydedilmektedir. Ebû'l-Yüsr el-Pezdevî, Cemâleddin Hâmid b. Mu-

ammed er-Rîğadmûnî, Muhammed b. Mâhân el-Kebindevî, Ömer b. Muhammed el-Buhârî el-Hoşnâmî, Ahmed b. Abdullah es-Sıbgî, İsmâil b. Muhammed et-Tenûhî, Ebû'l-Muîn en-Nesefî, Ebû Ali Hasan b. Abdülmelik en-Nesefî hocalarından bazılarıdır. Karahanlılar döneminin önde gelen âlimlerinden biri olan Nesefî çeşitli ilim dallarında eserler kaleme aldı. Kuvvetli hâfizası, keskin zekâsı ve çok sayıda hadis ezberlemesi sebebiyle "Müftî's-sekaleyn" ve "Necmüddin" lakapları yanında "hâfız" unvanıyla da anıldı. Ancak hadis rivayeti konusunda zayıf olduğu kaydedilmiş, kendisiyle görüşmemekle birlikte dinledikleri konusunda ondan yazılı icâzet alan Sem'ânî rivayetlerinde hatalar bulunduğunu, senedlerdeki isimleri değiştirdiğini veya düşürdüğünü belirtmiştir. Nesefî'nin Bağdat'ta *Tatvîlü'l-esfâr li-taḥşîli'l-ahbâr* adlı eserini okuttuğu, birçok kişinin kendisinden hadis naklettiği ve hac için gittiği Mekke'de Cârullah ez-Zemahşerî ile görüştüğü belirtilmektedir. Talebeleri arasında *el-Hidâye* müellifi Burhâneddin el-Merginânî, Ebû Hafs Ömer b. Muhammed b. Ömer el-Akilî, Muvaffakuddin Ahmed b. Muhammed el-Hârizmî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali el-Belhî ez-Zahîr, Ebû'l-Fazl Muhammed b. Abdülcelîl es-Semerkandî, Ahmed b. Mûsâ el-Keşşenî, Burhâneddin Muhammed b. Hasan el-Kâsânî ve oğlu Ebû'l-Leys Ahmed b. Ömer en-Nesefî anılmaktadır. Nesefî 12 Cemâziyewelvel 537 (3 Aralık 1142) tarihinde Semerkant'ta vefat etti.

Eserleri. 1. *'Akâ'idü'n-Nesefî**. Nesefî'yi üne kavuşturan eserlerinin başında ge-

'Akâ'idü'n-Nesefî'nin unvan sayfaları (Nuruosmaniye Ktp., nr. 2213)

NESEFİ, Necmeddin

len bu risâle İslâm akaidini öğretici bir tarzda özetlemesiyle meşhur olmuştur. İlk defa William Cureton'un yayımladığı eser (London 1843) çeşitli Batı ve Doğu dillerine tercüme edilmiştir. Hakkında yazılan pek çok şerh arasında en meşhuru Sa'deddin et-Teftâzânî'nin olup bunun üzerine de birçok hâşiye kaleme alınmıştır. **2. el-Manzûmetü'n-Nesefiyye***. Hanefîler arasında meşhur olan muhtasar bir fıkıh metni olup Ebû Hanîfe ve talebeleri Muhammed b. Hasan, Ebû Yûsuf, Züfer b. Hüzeyl ile İmam Şâfiî ve Mâlik'in görüşlerini içermektedir. Fıkıha dair ilk manzum eser olduğu söylenen bu çalışma muhtevasının özlü oluşu, tertibi ve dilinin sadeliği dolayısıyla medreselerde ders kitabı olarak uzun süre okutulmuş, aralarında Ebû'l-Berekât en-Nesefî, Alâeddin el-Üsmendî ve Ebû'l-Velîd İbnü's-Şihne gibi fakihlerin bulunduğu pek çok âlim tarafından şerh veya ihtisar edilmiştir. Hama hâkimi İbrâhim b. Mustafa el-Melifdevî eseri Türkçe'ye çevirmiş, bu çeviri transkripsiyonlu metin ve tipkibasım olarak yayımlanmıştır (Milan Adamovic, *Die Rechtslehre des Imâm an-Nasaft in Türkischer Bearbeitung vom Jahre 1332*, Stuttgart 1990; A. Azmi Bilgin, *Nazmü'l-hilâfiyyât Tercümesi [Giriş-Dil Özellikleri-Metin-İndeks]*, Ankara 1996). **3. et-Teysîr fî 'ilmi't-tefsîr**. Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin *Te'vilâtü'l-Kur'ân*'i ile Abdülkerîm el-Kuşeyrî'nin *Letâ'ifü'l-işârât*'inin ana kaynak olarak kullanıldığı eserin yüzlerce nüshası günümüze ulaşmıştır. Ayşe Hümeysra Aslantürk, eserin dört nüshasını karşılaştırarak tahlilini yapmış ve Bakara sûresinin tenkitli neşrini doktora tezi olarak hazırlamıştır (bk. bibl.). Esmâ Muhammed Ahmed b. Yâsin, Vâkia sûresinin başından Mürselât sûresinin sonuna kadar olan kısmı üzerinde Mekke Külliyyetü't-terbiyye li'l-benât'ta yüksek lisans tezi yapmıştır (1409/1989). **4. el-Ekme'lü'l-açvel**. Hacimli bir tefsir olup (*Keşfü'z-zunûn*, I, 117) Kahire Hidviyye Kütüphanesi'nde bazı nüshaları mevcuttur (*Fihristü Kütübhâneti'l-Hidviyye*, I, 126; Brockelmann, *GAL*, I, 550). Sabrî İbrâhim Sâlim tarafından Ezher Üniversitesi Külliyyetü usûlî'd-dîn'de doktora tezi olarak neşre hazırladığı belirtilen eseri (<http://tafsir.org/vb/showthread.php?t=3937>) Ezher Üniversitesi'nin kütüphane kayıtlarından anlaşıldığına göre Sabâh Tantâvî Abdülhamîd Abdülmün'im, Muhammed Abdülmün'im Harîbe, Azze Muhammed Abdurrahman ve Muhammed İbrâhim eş-Şâfiî 1992 yılında Ezher Üniversitesi Külliyyetü'd-dirâsâtü'l-İslâmiyye ve'l-Arabiyye'de tez olarak neşre ha-

zırlamıştır (<http://www.library.idsc.gov.eg/search/arabic/titledetails.asp?id=75472>). **5. el-Ķand fî zikri 'ulemâ'i Semerkand** (*el-Ķand fî ma'rifeti [târîhi] 'ulemâ'i Semerkand*). Mâverâunnehir ulemâsının biyografilerine dair olup yirmi ciltten meydana geldiği söylenmektedir. Abdurrahman b. Muhammed el-İdrîsî ile Ca'fer b. Muhammed el-Mustağfirî'nin Semerkant tarihleri yanında diğer eserlerden de faydalanılarak kaleme alınan kitapta biyografileri verilen bazı kişiler hakkında başka kaynaklarda bilgi bulunamaması eserin değerini daha da arttırmaktadır. Günümüze ulaşan bir ciltlik kısmını Nazar Muhammed el-Fâryâbî yayımlamıştır (Riyad 1412/1991). Bu neşirdeki biyografiler "hi" harfinden başlamakta olup Yûsuf el-Hâdî, "elif-cîm" arası biyografileri içeren diğer bir nüshayı esas alarak eseri yeniden neşretmiştir (Tahran 1378 hş./1999). Müellifin öğrencisi Muhammed b. Abdülcelîl es-Semerkandî, *Müntehabü'l-Ķand fî ma'rifeti (târîhi) 'ulemâ'i Semerkand* adıyla bir seçme yapmıştır (Bibliothèque Nationale, Arab, nr. 6284). W. W. Barthold kısmen yayımladığı (*Turkestan*, Saint Petersburg 1898, s. 48-51), daha sonra müstakil neşirleri ve W. Vyatkins tarafından Rusça tercümesi yapılan *Ķandiye* adlı eserin bu müntehaptan Farsça'ya çevrildiğini ileri sürmüş, Zeki Velidi Togan da bu görüşü tekrarlamış, fakat J. Weinberger yaptığı inceleme sonucunda bunların ayrı kitaplar olduğunu tesbit etmiştir (bk. bibl.). **6. Tılbetü't-talebe** (*Talibetü't-talebe*) *fî'l-iştılâhâti'l-fıkhîyye*. Öğrencilere yardımcı olmak üzere kaleme alınmış bir fıkıh terimleri sözlüğüdür. Çok sayıda yazma nüshası bulunan eserin birçok baskısı yapılmıştır (İstanbul 1311; nşr. Halîl el-Meys, Beyrut 1986; nşr. Hâlid Abdurrahman el-Ak, Beyrut 1416/1995, 1997, 1999; nşr. Muhammed eş-Şâfiî, Beyrut 1997). **7. Fetâvâ Necmiddîn**. Ebû'l-Hasan Necmeddin Atâ b. Hamza es-Suğdî'nin Nesefî tarafından derlenen fetvalarını içeren bu eserin (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1230) bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde mevcuttur (Fâtih, nr. 2345). Kaynaklarda *Fetâvâ'n-Nesefî* (*el-Fetâvâ'n-Nesefiyye*) adıyla kayıtlı kitabın aynı kitap olup olmadığı bilinmemekte, Kâtib Çelebi bu ikisini ayrı eser olarak kaydetmektedir (*a.g.e.*, a.y.). **8. TuĶfetü'l-mülûk**. Hanefî fıkıhına göre yazılmış muhtasar bir ilmiyel kitabıdır (Süleymaniye Ktp., Hekimoğlu Ali Paşa, nr. 969, Yazma Bağışlar, nr. 1963; Beyazıt Devlet Ktp., Bayezid, nr. 2165). **9. ŞerĶu Medâri'l-uşûl**. Ebû'l-Hasan el-Kerhî'nin *el-Uşûl*

elleti 'aleyhâ medâru mes'âli'l-Hanefiyye adlı risâlesi üzerine kaleme alınmış şerh mahiyetinde birkaç varaklık çalışmadır. Birçok yazması mevcut olup (Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 2003; Esad Efendi, nr. 669, vr. 61-67, nr. 3808, vr. 135-136, nr. 3583, vr. 19-22) Mustafa Muhammed el-Kabbânî tarafından Debûsî'nin *Te'sisü'n-nazar* adlı eserinin sonunda yayımlanmıştır (Beyrut, ts.). **10. Zelletü'l-kârî**. Kur'an tilâveti sırasında yapılan hatalar ve bunun fikhî hükmünün açıklandığı birkaç varaktan oluşan bir risâledir (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 1532, 1598; Esad Efendi, nr. 692, 3541; Fâtih, nr. 5427). Eserin Muhammed Bahadır Han'a sunulan *TuĶfe-i Ħâkâniyye* adlı anonim bir Farsça tercümesi Özbekistan Cumhuriyeti İlimler Akademisi Kütüphanesi'ndedir (nr. 44). **11. Taᶑvilü'l-esfâr li-taĶşîli'l-aĶbâr**. Nesefî'nin bu eserde 550 hocasından rivayette bulunduğunu belirten Abdülhâş el-Kettânî, kendisinin bu kitabı rivayet konusunda Abdülkerîm es-Semânî vasıtasıyla Nesefî'ye ulaşan senedini kaydeder (*Fihrisü'l-feĶâris*, I, 295). Bunun bazı kaynaklarda *Ta'dâdü şüyûĶi 'Ömer* adıyla anılan eser olduğu anlaşılmaktadır. **12. Tefsîr-i Nesefî**. Tefsirden çok Farsça bir meâl mahiyetinde olan eser Azîzullah Cüveynî tarafından neşredilmiştir (I-II, Tahran 1353-1354, 1376 hş.). **13. Risâle fî beyânî mezâhibi't-taşavvuf**. Yazma nüshalarında farklı isimlerle kaydedilen risâleyi Ali Ekber Ziyâî neşretmiş (*et-Türâşü'l-'Arabî*, XII/46 [Dımaşk 1412/1992], s. 133-141), Süleyman Uludağ da Türkçe'ye tercüme etmiştir (*Diyanet Dergisi*, XVIII/3 [Ankara 1979], s. 167-173; Kelabazı, *DoĶuş Devrinde Tasavvuf*, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul 1992, s. 257-263). **14. Maᶑla'u'n-nücûm ve mecma'u'l-'ulûm**. Ansiklopedik bir eser olup dinî ilimler yanında tabii ve riyâzî ilimler, dil ve edebiyat, tarih gibi konuları kapsayan elli yedi bölümden oluşmaktadır. Bir nüshası Taşkent DoĶu Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (nr. 1462; bk. Rosenfeld – İhsanoĶlu, s. 174). **15. el-YevâĶit fî'l-mevâĶit**. Belli gün ve ayların faziletleriyle bu günlerde yapılacak ibadet ve dualar hakkında olup Râmpûr Rızâ Kütüphanesi'ndeki tek nüshasını İmtiyâz Ali Arşî yayımlamıştır (*Mecelletü'l-Mecma'i'l-ilmîyyi'l-Hindî*, VIII/1-2 [Aligarh 1403/1983], s. 292-301). **16. Ķalâ'idü'l-ferâ'id fî şerĶi Ķaydî'l-evâbid** (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 980). Fıkıha dair manzum bir eser olan *Ķaydî'l-evâbid* de müellife aittir (Brockelmann, *Suppl.*, I, 762). **17. Ħaşrû'l-**

mesâ'il ve kaşrû'd-delâ'il (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 1036, Şehid Ali Paşa, nr. 764; Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 720, 721, 835). **18.** *Minhâcû'd-dirâye fi'l-fürû'* (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1871; Manisa İl Halk Ktp., nr. 754'te Ömer en-Neseî adına kayıtlı *Minhâc mine'l-fıkh* adlı eserin bu kitap olması muhtemeldir). **19.** *Nazmü'l-Câmî'i's-şâğîr*. Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin eseri üzerine yapılan bir çalışmadır (*Keşfü'z-zunûn*, I, 564; Sezgin, I, 430).

Bunların dışında müellifin, Brockelmann'ın kaydettiği *Risâle fi'l-fırâkî'l-İslâmîyye* (GAL, I, 550; bazı kaynaklarda *Be-yânü'l-mezâhib* diye anılan eserle aynı çalışma olması muhtemeldir, bk. *DİA*, XXIX, 535), *ed-Dâ'ir fi'l-fıkh*, *el-Münebbihât* (Brockelmann, *Suppl.*, I, 762) yanında kaynaklarda şu eserleri de zikredilmektedir: *el-Haşâ'il fi'l-mesâ'il*, *Târîhu Buḥârâ*, *el-İş'âr bi'l-muḥtâr mine'l-eş'âr*, *Ucâletü'l-ḥasbî bi-bî-şifati'l-Mağribî*, *Meşârî'u's-şârî*, *el-İcâzâtü'l-müterceme bi'l-ḥurûfi'l-mu'ceme*, *en-Necâhî fi şerhi aḥbârî Kitâbi's-Şihâh* (Buhârî ve Müslim'in *el-Câmî'u's-şâhîh*'leri üzerine yazılan bir şerhtir), *Şerhu Şahîhi'l-Buḥârî*, *Ba'sû'r-reğâ'ib li-baḥşi'l-ğarâ'ib*, *el-Cümelü'l-me'sûre*.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülkerim b. Muhammed es-Sem'ânî, *et-Taḥbir fi'l-mu'cemi'l-kebir* (nşr. Müntire Nâcî Sâlim), Bağdad 1395/1975, I, 527-529; a.m.f., *el-Müntehab min mu'cemi şüyüh* (nşr. Muvaḥḥab b. Abdullah b. Abdülkâdir), Riyad 1417/1996, II, 1179-1181; Yâkût, *Mu'cemi'l-üdebâ'*, XVI, 70; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XX, 126-127; Kureşî, *el-Cevâhîrü'l-muḥḥabîyye*, I, 185; II, 657-660; III, 311; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, Beyrut 1968, IV, 327; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim fi ṭabakâti'l-Hanefîyye*, Bağdad 1962, s. 47; Süyûtî, *Ṭabakâtü'l-müfessirîn*, Beyrut, ts., s. 88; Dâvûdî, *Ṭabakâtü'l-müfessirîn* (Lecne), II, 7-9; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, I, 123-124; *Keşfü'z-zunûn*, I, 117, 519-520, 564; II, 1230, 1871; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, IV, 115; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 27, 41, 149-150; *Fihristü'l-Kütübḥâneti'l-Hidiviyye*, I, 126; Storey, *Persian Literature*, I/1, s. 371; Serkîs, *Mu'cem*, II, 1856; Brockelmann, *GAL*, I, 548-550; *Suppl.*, I, 758-762; *Hediyetü'l-'ârîfîn*, I, 783; Sezgin, *GAS*, I, 430, 444; Abdülhay el-Kettânî, *Fihristü'l-fehâris*, I, 295; Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, İstanbul 1974, II, 463-464; Yusuf Ziya Kavaççı, *XI. ve XII. Asırlarda Karahanlılar Devrinde Mâvarâ' al-Nahr İslâm Hukukçuları*, Ankara 1976, s. 89-93; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkh Âlimleri*, Ankara 1990, s. 47; Ayşe Hümeýra Aslantürk, *Ebû Hafs Ömer en-Neseî'nin 'et-Teysir fi't-tefsir' Adlı Eserinin Tahlîli ve Bakara Süresi'nin Tenkîli Neşri* (doktora tezi, 1995), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Hüdaverdi Adam, *Necmü'd-din Ömer en-Neseî ve Akidesi*, Adapazarı 1998; Reşnevzâde, "Tuḥfe-i Hâkânîyye", *Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî* (nşr. Hasan Enûşe), Tahran 1380, I, 280-281; B. Âteşin, "Çan-

diye", a.e., I, 726-727; Resûlî, "Neseî", a.e., I, 924-925; B. A. Rosenfeld - Ekmeleddin İhsanoğlu, *Mathematicians, Astronomers and Other Scholars of Islamic Civilization and Their Works (7th-19th c.)*, İstanbul 2003, s. 174; J. Weinberger, "The Authorship of two Twelfth Century Transoxanian Biographical Dictionaries", *Arabica*, XXXIII/1-3, Leiden 1986, s. 369-382; İlyas Üzüm, "Mezhep", *DİA*, XXIX, 535.

AYŞE HÜMEÝRA ASLANTÜRK

NESEP

(النسب)

Soy bağı anlamında fıkıh terimi.

Dar anlamda çocukla anne ve babası, geniş anlamda kişiyle usulü (annesi-babası, nineleri-dedeleri) arasındaki soy bağıni ifade eden nesep, fıkhî ve günümüz hukuk incelemelerinde daha çok dar anlamına göre ele alınan bir kavramdır. Bir âyette kan ve kayın hısımlığını var etmesi Allah'ın kudretinin kanıtları arasında sayılırken nesep kelimesi (el-Furkân 25/54), öldükten sonra dirilmeyi inkâr edenleri uyaran bir âyette ise kıyamet koptuğunda arık akrabalık bağlarının fayda vermeyeceği belirtilirken bunun çoğulu olan **ensâb** kelimesi (el-Mü'minûn 23/101) geçer. Ayrıca birçok hadiste değişik bağlamlarda nesep kelimesinin tekil ve çoğul olarak kullanıldığı görülür. Hz. Peygamber bir yandan Câhiliye döneminin kabile taassubuna dayanan asalet ve soy sopla (hasep ve nesep) övünme, başkalarının nesebini kötüleme âdetini yasaklarken öte yandan akrabalık bağıyla ilgili hak ve vecibeler dengesinin iyi bir şekilde işletilebilmesi için kişilerin nesepleri hakkında bilgi sahibi olmalarını tavsiye etmiştir (Buhârî, "Menâkıb", I, 16; Müslim, "Cenâ'iz", 29; Ebû Dâvûd, "Edeb", I, 11; Tirmizî, "Bir", 49; ayrıca bk. **ENSÂB**).

Neslin muhafazası, İslâm teşriinin korunmasını hedeflediği yararların önem derecesine göre yapılan tasnifi içinde vazgeçilmez değerleri ve faydaları ifade eden "zarûriyyât" kapsamında mütalaa edilmiştir. Zinanın kesin biçimde yasaklanması ve soyların karışmasına yol açacak düzenlemelere cevaz verilmemesi neslin insana yaraşır biçimde korunabilmesi için alınan önlemlerin başında gelir (bk. **MASLAHAT**). Bu çerçevede, zina mahsulü çocuğun nesebinin genetik (tabii) babasına veya onu doğuran kadının istediği erkeğe nisbet edilebilmesi, erkeğin nesrû bir evlilik içinde doğmuş çocuğunun nesebini keyfî olarak reddedebilmesi gibi Câhiliye dönemi uygulamalarına son verilmiştir. Fakihler de

çocukların babalarına nisbet edilerek çağrılmasını emreden (el-Ahzâb 33/5) ve babanın nafaka yükümlülüğünü düzenleyen (el-Bakara 2/233) âyetlerle çocuğun nesebinin nikâh bağına göre tayin edileceğini ve gayri meşrû ilişkiye nesep vb. sonuçların bağlanamayacağını bildiren (Buhârî, "Büyü", 3, 100; Müslim, "Raḍâ", 36-37), babanın kendisine ait çocuğun nesebini inkâr etmesini ve annenin çocuğu gerçek babası dışındaki bir erkeğe nisbet etmesini ağır bir vebal olarak niteleyen (Dârimî, "Nikâh", 42; Nesâî, "Ṭalâk", 47) hadisler başta olmak üzere ilgili nasların ibare ve işaretleri istikametinde nesep hukukunun ayrıntılarını belirleyen zengin bir doktrin ortaya koymuşlardır.

Nesebin sübûtuna bağlanan başlıca sonuçlar evlenme engeli oluşturması, nafaka, velâyet ve mirasçılık hükümlerine temel teşkil etmesidir; bilhassa aile ve ceza hukukunda mezheplere göre değişen başka hükümleri de vardır. Çocuk hakları konusunda özel bir yere sahip olan nesep hükümleri anne, baba ve çocuğu menfaatleri bakımından kul hakkıyla ilgili olduğu gibi dinin ve hukukun temel hedeflerini içermesi yönüyle Allah hakları kapsamında değerlendirildiğinden fıkıh ve usul âlimlerince bunların ilgililerin anlaşması veya feragatiyle bertaraf edilemeyeceğine, günümüz hukuk terimiyle kamu düzeninden sayıldığına dikkat çekilir. Meselâ annenin nesebin sübûtü davasında husumetten feragat etmesinin küçüğün hakkı ve ya Allah hakkı açısından bir etkisi yoktur.

Çocuğu doğuran kadının tesbit edilmesi çocukla anne arasındaki nesep ilişkisinin tayini için yeterli olup hukukta nesebin daha çok baba açısından belirlenmesi önem taşır. Fıkıhta nesebin hukukî sebepleri iki noktada toplanır: Nikâh akdi ve kölelik hukuku çerçevesinde efendinin cariyesiyle birleşme hakkı (bk. **İSTİLÂD**; İslâmiyet'in bu konudaki teşriî politikası için bk. **KÖLE**). Nesebin baba açısından sübûtunun normal yolu çocuğun evlilik içinde dünyaya gelmiş olmasıdır. Fâsid nikâh ve -hâlâ kendisine helâl olduğunu zannederek üç talâk hakkını kullandığı için aralarında büyük ayrılık (beynûnet-i kübrâ) meydana gelen karısıyla cinsel temasta bulunma örneğinde olduğu gibi- nikâh şüphesine binaen birleşme de bu kapsamda mütalaa edilmiştir. Evlilik içinde doğan çocuğun nesebinin sübûtunda aranan şartlar şunlardır: 1. Erkeğin baba olabilecek çağda ve durumda olması. Asgari yaş konusunda hâkim kanaat bulûğ veya mürâhaka (bk. **MÜRÂHİK**) çağının esas alınma-